

We zijn levensblind geworden

Juli 2015, www.frisocoumou.nl

We praten over 'de markt'. Daardoor lijkt het alsof er maar één markt is. Maar er zijn meerdere typen markten. Als je het onderscheid tussen deze marktvormen ziet, dan neem je ook scherper waar dat deze markten volledig tegenovergestelde effecten hebben. Je zult dan ook anders gaan denken over 'marktwerking'.

Er is een traditionele markt, een klassieke markt en een neoliberale markt. De traditionele lokale markt is dienstbaar aan de samenleving. De klassieke nationale markt kan dienstbaar aan de samenleving zijn, mits is voldaan aan een aantal voorwaarden. De neoliberale globale markt dient enkel zichzelf en onttrekt alle waarde aan samenlevingen en de natuur.

Marktfundamentalisme

Door het geradicaliseerde neoliberale denken, in combinatie met globale structuren zoals bijvoorbeeld vrijhandelsverdragen die kapitaalstromen en multinationals ruim baan geven, worden wereldwijd sociale en ecologische waarden vernietigd. Multinationals en kapitaalstromen bewegen zich naar die plekken op de wereld waar sociale en ecologische waarden het minst beschermd zijn. De meest kostenefficiënte productie vindt plaats daar waar arbeid het goedkoopst is, en arbeidsomstandigheden en het milieu het minst beschermd zijn. Deze productie onttrekt ter plaatse de sociale en ecologische waarden. Het globale bedrijfsleven dringt binnen bij de sociale en natuurlijke gastheer, het onteigent de sociale en natuurlijke omgevingen, en neemt deze over. Het slurpt ze leeg en verarmt ze. Wanneer alle waarde is onttrokken en 'vermarkt', of wanneer de nationale en lokale samenlevingen beschermingsmuren optrekken in de vorm van bijvoorbeeld sociale wetgeving en milieuregels, dan verplaatst de bedrijvigheid van multinationals zich naar een volgende plaats op de wereld, waar de sociale en ecologische waarde-extractie en vernietiging continueert. De groei van financiële winsten voor aandeelhouders van multinationals heeft samenlevingen en de aarde nu uitgehold en uitgeput tot op een niveau waarop herstel bijna onmogelijk is geworden.

Dit 'marktfundamentalisme' zijn we normaal gaan vinden. Bij 'de markt' denken we aan de neoliberale globale versie van de markt, en we passen dit concept kritiekloos toe op lokale, regionale en nationale markten. Het is dit type 'marktdenken' dat onze gedachten stuurt, dat de meningen en visies van veel mensen bepaalt, en dat ons verblindt. Er is een gesloten waardeprogramma actief, een dogma, dat 'dé markt' neerzet als een systeem met vaste wetten, en als een autonome entiteit. 'De markt' heeft zijn eigen wetten, is onfeilbaar,

waardevrij en in control. De werking van de markt is onveranderbaar, het is een blauwdruk. Sterker nog, degene die stelt dat het hier gaat om *een specifieke interpretatie* van markten en hun werking, degene die stelt dat er ook andere typen markten zijn, en dat een andere aard van de economie wenselijk en mogelijk is, die wordt geridiculiseerd, voorgesteld als iemand met onvoldoende kennis van zaken, neergezet als naïef, idealistisch, extreem links, tegenwerkend, of ideologisch. Het fundamentalistische marktdenken bestrijdt elke vorm van kritische analyse en wijst op het onheil dat op de samenleving afkomt als we de wetten van de markt niet gehoorzamen. Dé markt geeft 'vrijheid' en 'welvaart', en is de enige optie, er is geen alternatief. Wie kritiek heeft is tegen vrijheid en tegen welvaart. Economische groei geeft werkgelegenheid en vooruitgang voor iedereen, is goed en wenselijk en wie dat anders ziet bepleit achteruitgang en een slechte, ongewenste situatie. Economische groei is het hoogste doel, en al het andere is instrumenteel: bestuur, zorg, educatie, cultuur, sociale voorzieningen, enzovoorts. Het moet zich aanpassen, flexibiliseren, klein maken, dienend opstellen en de 'noodzakelijke hervormingen' doorstaan. Al het andere buiten de markt is niet van waarde, en bestaat eigenlijk niet ('there's no such thing as society') want het heeft geen marktwaarde en 'kost alleen maar geld'. Afwijking van 'de markt' leidt onherroepelijk tot een ramp. Dus we moeten erin mee gaan ('go with the flow'). Terwijl juist het tegenovergestelde aan de hand is. Juist doorgaan vanuit het paradigma van ongeremde financiële-winst-groei wordt de ondergang van mens en natuur en vernietigt het leven zelf.

Levensgroei of financiële-winst-groei?

Het huidige economische paradigma is 'levensblind'. Het is tijd dat meer mensen anders gaan kijken, denken, voelen en praten. Het is tijd dat ons bewustzijn zich naar een volgend niveau ontwikkelt. In studies naar bewustzijnsniveaus wordt wel gesproken over 'integraal denken' als één van de volgende fasen. Voor mij betekent integraal denken de connecties zien tussen het economische, het sociale en de natuur. Het bewustzijn dat de economie nu niet dienstbaar is, maar wel dienstbaar aan het sociale en ecologische leven kan worden: een 'levensgroei-economie'. We moeten daarvoor durven erkennen dat we nu te maken hebben met een 'mondiale financiële geldgroei-economie' die uiteindelijk dodelijk is voor de mensheid (suïcidaal) en de aarde (eco-cidaal). Daarbij hoort een overtuiging dat overheid en maatschappij de plicht hebben mens en milieu te beschermen en het sociale en natuurlijke leven te ontwikkelen. Dát is het algemeen belang. Het is naar mijn overtuiging de bovengenoemde 'levensblindheid' die latere generaties, terugkijkend naar de onze, onvoorstelbaar zullen vinden. Zoals wij, terugkijkend op voorgaande generaties, slavernij en ongelijke burgerrechten tussen mannen en vrouwen nu onvoorstelbaar vinden.

Integraal denken volgt in theorie op het post-moderne denken, het pluralisme. In het post-moderne denken heeft ieder zijn eigen waarheid. Er zijn geen absolute grenzen en waarheden. Alles is relatief en politiek, inclusief bijvoorbeeld de

hoeveelheid CO2-uitstoot van een land. Integraal denken is denken 'van enkel naar ook': er zijn meerdere waarheden én er bestaat een aantal absolute waarheden. Integraal denken ziet de relativiteit, in het geval van deze tekst: je kunt op verschillende manieren naar de economie en naar markten kijken. Ja, dat zijn perspectieven die zijn gebaseerd op politiek, macht, belangen, privileges en verschillende waardesystemen. Tegelijkertijd is integraal denken absoluut: er bestaat wel degelijk een aantal absolute grenzen. Er zijn grenzen aan de werking van het ecologische systeem, en we zijn bezig deze grenzen te overschrijden. Waarvan de meest bekende de opwarming van de aarde is, met meer dan twee graden Celsius. In het integrale denken betekent aantasting, vervuiling en vernietiging van het milieu tegelijkertijd vernietiging van de mensheid zelf, want een volgende absolute waarheid is dat de natuur de essentiële levensmiddelen voor mensen voortbrengt. Zuivere lucht om in te ademen, schoon water om te drinken, gezonde groenten en fruit om te eten, enzovoorts. De van-geld-naar-meer-geld-economie produceert geen levenswaarde. 'Geld kan je niet eten.'

In het huidige economische paradigma bestaat de aantasting van het leven niet, want het labelt vervuiling en vernietiging van natuurlijke en sociale levenscondities als 'externaliteiten'. Vanuit deze logica is de productie van bijvoorbeeld *junkfood* en wapens altijd goed, zolang het winstgevend is. De dominante economische modellen hebben enkel plaats voor geld, niet voor het sociale en natuurlijke leven. Daarom kan vanuit deze modellen nooit inzicht en bewustzijn ontstaan over de connecties tussen economische, sociale en natuurlijke waarden.

Hoe kunnen we naast een Bruto Nationaal Product gaan werken met een Nationaal Sociale Levensscore en een Nationaal Ecologische Levensscore? Zijn we in staat onze economische en monetaire stelsels te transformeren van enkel financiële-winst-groei, naar ook een sociale levensgroei en een duurzame natuurlijke levensgroei? Hoe kunnen we vanuit een periode met meerdere crises meer in balans komen? Wat vraagt dat van ons en wat betekent dat?

Het begint met meervoudig kijken naar markten en economie. De Canadese filosoof John McMurtry maakt een indrukwekkende kritische analyse van de huidige tijd. Hij brengt een scherper onderscheid aan tussen verschillende typen markten. Eerst de traditionele markt. Dat is de markt zoals je die vindt op een marktplein of in een markthal. De markt is een open terrein waar diverse kraampjes een plekje hebben. Je koopt de (streek)producten direct van de lokale producent zelf. De investeerder, de producent en de verkoper zijn veelal dezelfde persoon. Het gaat om voedsel en handgemaakte producten, die arbeidsintensief zijn om te maken en voorzien in basisbehoeften. Dit is de levenseconomie. De producten worden gemaakt met respect voor mens en milieu. De verkoper en koper hebben een directe persoonlijke communicatie, waarbij de verkoper veel persoonlijke kennis kan overdragen over de productie van het (streek)product. Over de prijs kunnen zij lokaal onderhandelen. De gemaakte winst vloeit terug

naar de lokale waarde toevoegende producent, die het geld weer uitgeeft in de lokale economie.

Dan de globale markt. In deze markt zijn allerlei functies opgesplitst. De investeerders, de bestuurders, de managers, de arbeiders, de vervoerders en de verkopers, allemaal hebben ze hun eigen functie in een productieketen. Kopers communiceren enkel met de laatste schakel in de keten: het verkoopkanaal. Dit verkoopkanaal is een aparte plek, in eigendom van een bedrijf. De producten zijn afkomstig van diverse plaatsen over heel de wereld, zijn daar tegen de laagst mogelijke financiële kosten geproduceerd, en over grote afstanden naar de verkoopplek vervoerd. Het zijn alle producten die verkoopbaar zijn. De producten voorzien niet per se in basisbehoeften. Het zijn ook producten waarvoor, via commerciële media, een wens is opgewekt. Deze producten zijn veelal tot stand gekomen via grootschalige (massa)productie met machines en worden verkocht tegen vaste prijzen. De gemaakte winst vloeit terug naar de investeerders/aandeelhouders, die aan een andere kant van de wereld kunnen zitten. Dit is de financiële-winst-groei economie.

	Traditionele markt	Globale markt
Investeerder	Integraal: investeerder = producent = verkoper	Gesplitst: Investeerder ≠ producent ≠ verkoper
Product	Voedsel, streekproducten op basis van natuurlijke behoefte	Elk product dat verkoopt op basis van kunstmatig opgewekte wens
Productiemethode	Manueel	Machinaal
Verkoopinformatie	Persoonlijke kennis	Advertenties in massamedia
Kopers	Lokale mensen	Massa overal ter wereld
Prijs	Via lokale, directe, face-to-face onderhandeling, cash	Vaste prijzen, geen onderhandeling, digitaal
Verkoopplek	Open ontmoetingsplek: plein, hal	Winkelruimte in eigendom, of direct via magazijn
Economie	Levensgroei	Financiële-winst-groei

Je hebt nu een beeld van, en gevoel voor, het verschil in markten. De traditionele markt is gericht op levensgoederen, dient de lokale samenleving en gaat duurzaam om met het milieu. Deze markt is persoonlijk en dichtbij en ontwikkelt het leven. Het is een levens-groei-economie. De globale markt is gericht op financiële winstmaximalisatie voor de aandeelhouders. Het is een financiële-winst-groei economie. Deze markt is onpersoonlijk en strekt zich uit over grote afstanden. De financiële productiekosten zijn laag, maar de sociale en ecologische kosten zijn hoog. Alleen wordt deze connectie tussen financiële kosten en levenskosten nooit gelegd: de financiële-winst-groei economie is levensblind.

Globale markt presenteert zich als traditionele markt

Het punt is dat we in het taalgebruik nog maar over één markt spreken. Dat is de globale vrije markt. Een analyse niveau dieper kunnen we zeggen dat het systeem met als doel financiële-winst-groei voor aandeelhouders zich *voordoet* als een systeem van persoonlijke productie en service voor medeburgers. Junkfood en niet-noodzakelijk spullen worden gepresenteerd als noodzakelijke levensgoederen. In reclames wordt het gebruik of bezit van deze goederen geassocieerd met levensbronnen en natuurlijke bronnen (liefde, zonsondergang, mooie stranden, gezondheid, enzovoorts.). En we spreken bijvoorbeeld over de globale markt*plaats*, hoewel deze niet aan enige plaats gebonden is.

Veel beleidsteksten en rapporten gebruiken de term 'globalisering' en stellen dit voor als een ontwikkeling, een autonoom proces dat ons overkomt. Maar het gaat om een actief programma dat keuzes van mensen beïnvloedt om uiteindelijk *alle nationale markten van sociale gemeenschappen te openen en de gehele natuurlijke omgeving ter beschikking te stellen voor financiële winstmaximalisatie*.

Voor deze agenda van de *globale* markt is een discours ontwikkeld dat het begrippenkader en beeldvorming van de *traditionele* markt benut, en daarnaast ter onderbouwing van de voordelen verwijst de *klassieke* markt zoals beschreven door Adam Smith.

Globale markt schendt uitgangspunten van Adam Smith

McMurtry (1999) toont echter overtuigend aan dat de huidige globale economische orde geheel tegengesteld is aan de 'vrije markt principes' van Adam Smith. *De globale vrije markt schendt de uitgangspunten van Adam Smith*.

Adam Smith heeft namelijk allerlei conditionele uitspraken gedaan over de werking van de klassieke markt. Hij stelt allerlei voorwaarden aan de markt, wil deze een maatschappelijke bijdrage kunnen en blijven vervullen. Het werk van Adam Smith maakt deel uit van wat is gaan heten 'de klassieke economische theorie'. Je zou de principes van Smith als van toepassing kunnen beschouwen op een nationale markt, aangezien Smith uitging van (de rijkdom van) natiestaten.

Dit leidt tot de volgende driedeling:

<i>Traditionele markt</i>	<i>Klassieke markt</i>	<i>Globale markt</i>
Lokaal	Regionaal en landelijk	Transnationaal, planetair
Ontwikkelt leven en dient maatschappij	Ontwikkelt leven en dient maatschappij, mits voldaan aan een aantal voorwaarden	Bedreigt en vernietigt leven en dient enkel zichzelf

De klassieke, nationale markt zie ik als een soort midden tussen twee uitersten: de traditionele markt en de globale markt. Op deze middenpositie is een continue waardedstrijd aan de gang: is deze economie een levenseconomie met bepaalde bescherming van sociale en natuurlijke omgevingen, of is deze economie een onderdeel van de mondiale financiële-winst-groei economie. Momenteel is dit laatste perspectief dominant.

De klassieke markt is dienend aan de maatschappij, mits is voldaan aan de voorwaarden van Adam Smith. Dit in tegenstelling tot de neo-klassieke globale markt. Op basis van onder andere het werk van Friedrich Hayek, is een gesloten waardeprogramma ontstaan met volledig ongelimiteerde en onvoorwaardelijke werking van de globale markt en financiële winstmaximalisatie als doel op zichzelf, zonder enige commitment aan de ontwikkeling van de levens van mensen, samenlevingen en de natuur. Dat is een notie van 'de markt' geworden die levensblind is, en die het leven op agressieve wijze aanvalt.

Omgekeerde betekenis van 'onzichtbare hand' en 'algemeen belang'

Wat is de taak van de overheid? We noemen vaak 'het bewaken van het algemeen belang'. Het werk van Adam Smith geeft mensen een basis om te beweren dat juist het via de markt najagen van de eigen belangen bijdraagt aan het algemeen belang. Een bepalend fragment in het magnum opus van Adam Smith is het volgende:

'Every individual is continually exerting himself to find out the most advantageous employment for whatever capital he can command. It is his own advantage, indeed, and not that of society, which he has in view. But the study of his own advantage naturally, or rather necessarily leads him to prefer that employment which is most advantageous to society... By directing that industry in such a manner as its produce may be of the greatest value, he intends only his own gain, and in this, as in many other cases, he is led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention.'

Zie hier de notie van 'de onzichtbare hand' van de markt. Een begrip dat later door mensen als [Milton Friedman](#) wordt uitgelegd als de enkele en enige verantwoordelijkheid van bedrijven om zoveel mogelijk financiële winst voor

aandeelhouders te realiseren, waarbij juist maatschappelijk ondernemen een gevaarlijke doctrine is, die indruist tegen de vrije samenleving.

Friedman radicaliseert de onzichtbare hand van Adam Smith en draait de redenering om: enkel en alleen markten kunnen bijdragen aan het algemeen belang en wie andere routes volgt is gevaarlijk bezig.

Wie anders beweert is slecht, kwaad, buitenaards, partijdig, een vijand, een communist, abnormaal, onwetend, een samenzweerder, iemand die niet neutraal is, niet op de hoogte van de feiten, of onvoldoende grondig geschoold.

Zoals gezegd stelde Adam Smith allerlei voorwaarden aan de werking van markten, willen deze het algemeen belang kunnen dienen. Voorwaarden waaraan de globale markt niet voldoet. Hieronder volgen op basis van McMurtry zeven condities uit het werk van Adam Smith en kernachtig de schending daarvan door de globale markt:

1. Geen monopolie of oligopolie van productie of distributie.

Bij diverse typen producten en diensten is er sprake van een monopolie of oligopolie van multinationals, ondersteund en in stand gehouden door overheidssubsidies.

2. Kapitaal en financiële winsten worden geherinvesteerd in de binnenlandse productie en vloeien niet weg naar het buitenland.

Financiële winstgroei voor aandeelhouders in combinatie met internationale kapitaalstromen en mondiale logistieke processen leiden ertoe dat de financiële winsten wegvloeien naar het buitenland en niet geherinvesteerd worden op de plaatsen waar de producten worden gemaakt.

3. Investerings zijn productief en creëren reële waarde. De productie leidt tot een bepaald verkoopbaar goed dat waarde toevoegt en waarvan de waarde blijft bestaan nadat het door mensen is geproduceerd.

De grootste investeringen gaan naar financiële producten, in een financiële economie, zonder dat daar enige menselijk arbeid en reële goederenproductie en waardetoevoeging aan te pas komt.

4. Geld dient enkel en alleen de circulatie van verbruiksgoederen, voorraden, materialen, en finale producten.

Van geld meer geld maken is het hoofddoel geworden. Middelen daarvoor zijn onder andere de financiële handel in aandelen, derivaten en valutaspeculaties, en tal van andere exotische financiële producten.

5. Geld moet geherinvesteerd worden in productieve banen.

Fusies en overnames en de ontmanteling van de publieke sector leiden tot een enorme vernietiging van banen.

6. Belastingheffing vindt plaats naar betaalvermogen en vooral door de mensen die van de voordelen van overheidsregelingen genieten.

De meerderheid van de bevolking betaalt voor de overheidsregelingen waarvan een kleine groep multinationals en internationale investeerders voordeel heeft. Grote bedrijven en zeer vermogende mensen hebben en krijgen allerlei mogelijkheden om minder tot geen belastingen te betalen.

7. Indammen en beperken van de macht van handelaren en vorsten.

In de globale markt draait het om financiële winst-groei als enige en hoogste doel, zonder enige beperking.

De 'onzichtbare hand' is door het gesloten marktwaardeprogramma onconditioneel gemaakt en geradicaliseerd. Het is geperverteerd in het tegenovergestelde van wat Adam Smith beweerde, met als gevolg een plundering en destructie van publieke waarde.

Gepresenteerde vrijheden en voordelen van de markt

De voorgaande radicalisatie en omkering van betekenissen gaat verder. Onder andere op basis van het werk van Friedrich Hayek is een heel raamwerk van begrippen en betekenissen ontwikkeld. Dat discours koppelt een specifieke, radicale interpretatie van de markt aan allerlei vrijheden en voordelen.

Mensen zijn in dit discours gesocialiseerd en het discours zelf is 'genormaliseerd'. Dat wil zeggen dat mensen het als waarden neutraal en 'bewezen' ervaren. Een andere discours vinden ze 'ideologisch' en 'waardegeladen', zonder het besef dat het huidige discours *ook* ideologisch is, *ook* een 'frame' is, en *ook* uitdrukking geeft aan waarden, hier: marktwaarden.

Wát je ter discussie stelt hangt af van je eigen bewustzijnsniveau en dat wordt sterk beïnvloed door het maatschappelijke bewustzijnsniveau. Het is daarbij een taboe om kritische vragen te stellen over de (actuele) sociale orde waarvan je deel uitmaakt. Het dominante 'frame' censureert tegenspraak en kritiek op de eigen waarden, en promoot alles dat de eigen waarden bevestigt en rechtvaardigt, en alles wat alternatieve waarden ontkracht en veroordeelt. Maar het bewustzijn ontwikkelt zich, en er is altijd een onderstroom, een tegenstroom of een alternatieve stroom.

McMurtry geeft een goed voorbeeld dat illustreert hoe het 'marktframe' verschillende vrijheden en voordelen presenteert en gebruikt. Stel je voor dat ik je zeg 'we zijn beiden vrij om het oneens te zijn, en dat is ons gedeelde vrijheidsprincipe.' Zo lang als wij beiden in staat zijn om te spreken, klopt dat. Maar als ik alle tv- en radiostations bezit, en jij 12 uur per dag moet werken om geld te verdienen en je met het geld dat je verdient nauwelijks jouw gezin kunt onderhouden, dan lijken we beiden vrij, maar is mijn stem vele malen groter en

luider door mijn omstandigheden, en is jouw stem vele malen kleiner en zachter door jouw omstandigheden. Als dit verschil tussen ons zich ook gaat vertalen in verschillen tussen populaties en een kleine groep welgestelde media-bezitters blijft volhouden dat er 'vrijheid van spreken' is, terwijl grote groepen daartoe niet de mogelijkheden hebben, dan is die bewering precies tegenovergesteld aan de realiteit. Als dan de verschillen tussen de groepen volgens het 'vrijheidsframe' juist nog groter moeten worden 'om meer vrijheid van spreken te krijgen', is de omkering compleet. De 'globale vrijheidsprincipes' van het marktparadigma maskeren en verhullen dan een realiteit die precies het tegenovergestelde is.

Hieronder op basis van McMurtry de gepresenteerde vrijheden en voordelen, en per onderdeel kernachtig de feitelijke tegenstelling met wat beweerd wordt. Een stelling gevolgd door een repliek geeft een scherper contrast tussen de principes van de financiële-winst-groei economie en de levensgroei-economie.

1. Vrijheid om te consumeren

Stelling: De vrije markt geeft je de vrijheid om te consumeren wat je nodig hebt en wenst.

Repliek: Dit is enkel een vrijheid voor mensen *met genoeg geld* om te consumeren.

Als je niet genoeg geld hebt om 'in de vrije markt' eerste levensbehoeften zoals voedsel te 'consumeren', dan ga je dood. In 'de vrije markt' *koop je de vrijheid*. Mensen zonder geld hebben geen vrijheid om te leven.

Behoeften zonder koopkracht bestaan in het marktwaardeprogramma niet. Des te vreemder wordt het wanneer je in werelddelen met armoede en honger verklaart dat de vrije markt iedereen welvaart en welzijn zal brengen.

2. Vrijheid om te verkopen

Stelling: De vrije markt geeft je de vrijheid om goederen of diensten te verkopen tegen elke prijs waarvoor je een transactiepartner kunt vinden.

Repliek: In de traditionele markt zijn de verkopers de onafhankelijke producenten van het koopwaar, het zijn zelfstandigen. In de globale markt zijn mensen verkopers van hun arbeid. Werkgevers worden 'eigenaar' van de arbeid en kunnen werknemers voorschrijven wat ze moeten doen, en hoe ze dat moeten doen. Mensen zijn dan 'loonslaven' die niet in vrijheid werken, zeker niet bij een arbeidsoverschot.

De vrijheid om te verkopen geldt enkel voor mensen die niet zichzelf of hun werk hoeven te verkopen om te overleven.

3. Vrijheid om te produceren

Stelling: De vrije markt geeft iedereen de vrijheid om te produceren wat ze wil.

Repliek: In de praktijk bestaat er slechts een kleine groep mensen met genoeg geld en daarmee de vrijheid om anderen te laten produceren wat ze willen, om winst te maken voor zichzelf en de aandeelhouders.

Echte vrijheid om te produceren zou betekenen dat iedereen, inclusief werknemers, de vrijheid heeft te bepalen wat te produceren en hoe dit te produceren. Maar die vrijheid is er niet. De verplichting naar de aandeelhouders, de verplichting tot financiële winstmaximalisatie, dicteert de relatie tussen producent/werkgever en werknemer. Werknemers moeten daarvoor de aanwijzingen van werkgevers/producenten opvolgen.

Kortom: mensen zijn pas echt vrij als ze niet gebonden zijn aan de productieregels van de vrije markt. Er is een dominante vorm van organiseren op basis van winstmaximalisatie, opdrachten en aanwijzingen. In de onderstroom ontstaan nu op verschillende plekken in de wereld nieuwe vormen van organiseren op basis van zelfbestuur, integraal handelen en een hoger sociaal-maatschappelijk doel waarvoor de organisatie in het leven is geroepen, waarnaar de organisatie continu streeft, en waaraan de organisatie haar succes afmeet.

4. Vrijheid van overheidsbemoeienis

Stelling: Friedrich Hayek betoogt dat de 'vrije markt' voor producenten, kopers en verkopers vrij is, en moet zijn, van elke vorm van externe controle. De productie en uitwisseling van goederen en diensten tussen kopers en verkopers komt volledig zonder overheidsinterventie tot stand.

Repliek: Voorstanders van deze stelling en een globale markt vergeten het volgende:

De vrije globale markt maakt juist volop onbetaald gebruik van overheidsinterventies. Denk aan overheidsinterventies voor de veiligheid: de politie en het leger, die ook eigendommen van bedrijven beschermen. Denk aan investeringen in de infrastructuur: vaarwateren, wegen en snelwegen om goederen te vervoeren. En denk aan de beschikbaarheid van goed opgeleide mensen via investering in onderwijs, en de beschikbaarstelling van natuurlijke bronnen ter exploitatie door bedrijven.

De vraag naar 'vermindering van overheidsbemoeienis' betreft vooral de overheidsinterventies die niet noodzakelijk zijn voor multinationals en die niet winstgevend is. Denk aan een wettelijke beperking van arbeidsuren, zorgen voor een veilige werkomgeving, milieu-eisen, verzekeringen tegen ziekte en

werkloosheid, vervoerssystemen, en andere fysieke en technologische publieke infrastructuren.

Daar waar het overheidsinterventie in de vorm van belastingregels en subsidies betreft die tot meer financiële winst voor aandeelhouders leidt, kan de 'overheidsbemoeyenis' volgens multinationals niet groot genoeg zijn.

Er is dus sprake van een dubbele moraal: minder bemoeyenis waarvan bedrijven zelf last hebben, meer overheidsbemoeyenis die bedrijven direct of indirect subsidieert.

5. Kostenvoordelen

Stelling: De vrije markt verlaagt de kosten van productie en distributie.

Repliek: Dit is het 'efficiency-argument' van vrije markten. Dit argument snijdt hout binnen een levensbeschermend raamwerk: wetten en regels die de markt reguleren en mensen en natuur beschermen. Echter: multinationals hebben dit raamwerk niet en zijn volledig losgezongen van enige vorm van verantwoording naar de sociale en natuurlijke omgevingen ter plaatse. Als de (productie)kosten voor bedrijven omlaag gaan, terwijl de publieke kosten voor onderhoud en ontwikkeling van infrastructuur, veiligheidsuitgaven en schuldenbetalingen blijven, dan komen er uiteindelijk meer kosten terecht bij burgers, overheden en het milieu. Zij gaan meer betalen.

Kostenverlaging voor multinationals betekent kostenverhoging voor mensen, overheden, maatschappijen en het milieu.
--

In 'vrijhandelsverdragen' wordt geregeld dat maatschappijen hun binnenlandse markten gratis en onvoorwaardelijk moeten openstellen voor bedrijven. Dat betekent dat de kostenvoordelen enkel de multinationals, en daarmee de aandeelhouderswinst ten goede komen, terwijl gemeenschappen, milieu en leefomstandigheden worden vernietigd. Werkloosheid is daarbij een voordeel voor multinationals, want het verlaagt de prijs van arbeid.

6. Schaalvoordelen

Stelling: Multinationals hebben lagere kosten per stuk door hun hogere investeringskracht, inkoopkracht, machineparken en enorme productievolumes.

Repliek: De schaalvoordelen zijn evident. Echter, er bestaat ook een aantal *schaalnadelen* die vaak gelijktijdig optreden en die worden vergeten:

Schaalvoordelen van multinationals duwen lokale, kleine producenten de markt uit. Bovendien leiden schaalvoordelen tot een homogenisering van productiemethoden en productaanbod. Zo ontstaat een monocultuur van producten, en uiteindelijk een 'monocultuur van de geest': alles gaat op elkaar lijken.

Kosten- en schaalvoordelen komen dus enkel ten goede aan multinationals en hun aandeelhouders, en leiden tot levensverlies voor mensen, maatschappijen en de natuur. Maar in het marktwaardeprogramma zijn dit 'externaliteiten' die je niet ziet, en die dus niet bestaan.

7. Democratievoordelen

Stelling: de markt 'bevordert democratie'. We moeten bijvoorbeeld niet in China de mensenrechtensituatie willen bespreken, maar aan meer democratie en openheid bijdragen door meer handel met China te drijven.

Repliek: De vrije markt als 'democratie-bevorderaar' wordt zelden weersproken. Er bestaat echter nauwelijks bewijs ter ondersteuning van de stelling, en veel bewijs dat het tegendeel aantoont (zie McMurtry, 1999):

Globale markten ontdemocratiseren.

Het uiteindelijke doel van het gesloten marktwaardeprogramma is:

Opening van alle thuismarkten, natuurbronnen, gebouwde infrastructuren en arbeidsmarkten, van alle maatschappijen ter wereld, voor buitenlandse multinationale exploitatie, controle en beheersing, zonder dat overheden of andere groeperingen in de weg zitten.

Op basis daarvan volgt de redenering dat mensen, steden, maatschappijen, en landen:

- Harder moeten concurreren;
- om multinationale investeringen en de productie en distributie van goederen en diensten aan te trekken;
- die bijdragen aan werkgelegenheid, welvaart en welzijn van iedereen.
- En moeten we de vrije stroom van kapitaal en goederen niet in de weg staan met 'protectionistische maatregelen' en andere barrières, waaronder een effectief werkende democratie.

Eerder zagen we al dat het werk van Adam Smith dit perspectief niet ondersteunt. Hij vond een globaal oligopolie geen vrije markt. Hij vond ook dat bedrijven qua aard enkel geschikt zijn voor uniforme (productie)methoden: routinewerk en standaardisatie. Dat staat haaks op de werking van democratieën die juist diversiteit bevorderen en benutten. Het is de aard van multinationals die ze *inherent ondemocratisch* maakt: het gaat om hiërarchieën met CEO's die financieel vele malen rijker zijn dan hun 'ondergeschikten'. Zij hoeven zich enkel te verantwoorden aan de Raad van Bestuur, de directieraad en de aandeelhouders. Tegelijkertijd wordt de aansprakelijkheid van bedrijven voor schade aan mens, maatschappij en milieu, en de aansprakelijkheid van bestuurders daarvoor, gelimiteerd.

Democratieën worden gegijzeld door het bovenstaande multinationale perspectief, en als ze niet meedoen lopen ze de kans dat 'de markt ze bestraft'. Zie het conflict tussen Griekenland en de Europese trojka bestaande uit de Europese Commissie (EC), de Europese Centrale Bank (ECB) en het Internationaal Monetair Fonds (IMF).

Zo lang democratie zich beperkt tot verkiezingen van partijen en politici die het dominante economische paradigma niet durven uitdagen, blijft de democratie in de ban van grote bedrijven en banken. De neiging om het marktwaardeprogramma niet uit te dagen, maar juist te versterken wordt bevorderd door de politieke invloed die bedrijven kunnen kopen, en door beïnvloeding van de berichtgeving in de media, die in eigendom is van grote bedrijven. Partijen en agenda's worden zo overgenomen door dezelfde marktprincipes, manieren van denken en redeneren, en een kritische, alternatieve benadering verstomt en ontbreekt. De crises worden te lijf gegaan met 'meer van het zelfde' en 'intensiever van hetzelfde'. Waardoor de problemen verergeren, met als gevolg nog meer vernietiging van het sociale en natuurlijke leven. Het is daarom tijd dat meer mensen anders gaan kijken, denken, voelen en praten. Het is tijd dat ons bewustzijn zich naar een volgend niveau ontwikkelt. Een bewustzijn dat het sociale en natuurlijke leven centraal stelt.

Literatuur

John McMurtry (1999), *The cancer stage of capitalism*, Pluto Press, London.